

Hvordan endres forståelsen av en bok under oversettingsprosessen?

Denne fordypningsoppgaven sammenligner den originale boken *Harry Potter og de vises stein* av J.K. Rowling med den norske og den russiske oversettelsen.

EMNE: Språklig **TEMA:** Oversettelse

PROBLEMSTILLING

Hvordan har *Harry Potter og de vises Stein* av J.K. Rowling blitt endret under oversettingsprosessen til norsk og russisk?

Fordypningsemnet inneholder eksempler på navn, uttrykk og lydord som skiller seg ut og i tillegg sammenligner hvilken versjon er mest lik originalen.

INNHOOLD

Innledning

Bakgrunnsinformasjon

Navn (egennavn, stedsnavn, oppdiktet ting)

Trylleformular

Lydord

Kulturelle endringer (mat og gjenstander, Gygrids dialekt, høflig tale)

Konklusjon

Kildeliste

INNLEDNING

I dette fordypningsemnet skal jeg undersøke hvordan den originale boken *Harry Potter og de vises stein* (skrevet på engelsk) endrer seg på ulike språk (norsk og russisk). Jeg skal lese alle tre bøkene og prøve å finne de største forskjellene mellom dem. Dette blir nok vanskelig fordi det finnes selvfølgelig ulikheter i alle språk (russisk skrives jo på et helt annet alfabet), så det blir ikke som å sammenligne en bok med en film. Jeg konkluderer med hvilken av de to versjonene jeg synes er mest lik originalen, samtidig som jeg drøfter om hvordan endringene påvirker mine leseopplevelser.

Problemstillingen jeg har valgt er følgende: "Hvordan har *Harry Potter og de vises Stein* av J.K. Rowling blitt endret under oversettelsesprosessen til norsk og russisk?". Grunnen til at jeg valgte "oversettelse" som tema er fordi bøkene (og filmene) om Harry Potter har vært en stor del av barndommen min, men jeg har lest serien kun på engelsk. For å teste mine ferdigheter i engelsk, russisk og norsk, tenkte jeg å finne ut hvordan den samme boken oppleves på ulike språk, og om oversettelsen kan forvrengte innholdet. Derfor fokuserer jeg meg på de unødvendige endringene gjort av oversetterne

slik som navn, trylleformler og lydord. Jeg bruker kilder på internettet for å finne informasjon om forfatteren og oversetterne.

BAKGRUNNSINFORMASJON

Om boken

Harry Potter og de vises stein er skrevet av den britiske forfatteren J.K. Rowling og har vært en stor suksess blant både barn og voksne. Den foreldreløse trollmanns-gutten Harry Potter kamper mot den onde trollmannen Voldemort som drepte foreldrene hans da han var spebarn. Bokserien følger Harry gjennom syv bøker, fra han er 11 til han blir 37 år. Rowling skaper et univers fullt av magiske vesener som eksisterer skjult for vanlige mennesker, også kalt gomper. Totalt er det solgt nesten 400 millioner bøker på i alt 60 språk. Over 1 million bøker er solgt bare i Norge! I tillegg finnes det åtte filmer basert på historiene om Harry Potter, produsert av *Warner Brothers*. Til sammen har de seks første filmene samlet inn over 7 milliarder dollar på verdensbasis, noe som gjør Harry Potter til den mest inntektsbringende filmserien noensinne. Alt dette bidrar til at forfatteren gikk fra å være en trygden alenemor til å ha en formue som Forbes i mars 2010 estimerte til å være på over én milliard dollar.

Torstein Bugge Høverstad

Torstein Bugge Høverstad er en norsk gjendikter, oversetter, lyriker og oppleser, født 18. Juni 1944 i Narvik, Norge. Selv om han har fått flere språk priser for sine Harry Potter-oversettelser, har han også gjendiktet mye annet, for eksempel flere verk av William Shakespeare, Charles Dickens, Ray Bradbury, Kurt Vonnegut og Philip Pullman. Oversetteren har en forkjærlighet for fantasy og sci-fi og derfor var han veldig glad for at han hadde fått arbeide med det han liker i sjangeren.

De fleste Potter-oversetterne, omtrent 50 til sammen i verden, har nøydt seg med å bruke de engelske ordene og har sagt at det hadde vært greiest med originalspråket. Det ville ikke Høverstad. Han mener at du må være rimelig stiv i engelsk for å skjønne alt Potters mor har funnet på, og derfor har han selv kommet på over tusen nye ord som nå er en del av det norske språket. Torstein Bugge Høverstad har også gitt norsk språkdrakt til Tolkiens «Ringenes herre», Frank Herberts «Dune» og omtrent 150 andre bøker og teaterstykker.

Igor Oransky

Igor Oransky er en russisk journalist og oversetter, som har blant annet oversatt *Harry Potter og de vises stein* av J.K. Rowling, Ray Bradburys *The Tombling Day*, fortellinger av Robert Heinlein og romanen *Den Niende Buddha* av Dennis MacEoins. Han jobber også som sportsjournalist og reiser ofte på kamper der han bruker sine språklige evner for å kommunisere med idrettsutøverne.

Oppdraget om å oversette den første fortellingen om *Harry Potter* fikk han helt tilfeldig. En han kjente jobbet i forlaget “ROSMAN” og ba ham oversette en del av en ny bok. Oransky innså at boken var lettlest og representerte den engelske kulturen på en lettvinnt måte, men likevel fant han flere såkalte “feil”. Hans verk fikk mye kritikk på grunn av for mange selvoppfunnete detaljer og til og med prøvde

å påvirke karakterene i historien. For eksempel, han nevner at Onkel Vernon er redd for kona si (12), som står ikke i originalen. På toget til Galtvort setter Ronny seg ved siden av Harry og spør “Er du virkelig Harry Potter?”. Oransky legger til at “*da ble det tydelig at det var flere ledige plasser på toget. Ronny ville bare vite dette*” (113). Selv forlaget (og Harry Potter tilhengere) likte oversettelsen ikke, og derfor ble det bare en av de tre bøkene hans publisert.

NAVN

Harry Potter bøkene inneholder hundrevis oppdiktet ord, blant annet navn på karakterer, trylleformularer og magiske vesener. Alle personene med i boken har en rolle, og navnene deres gjenspeiler både J.K. Rowlings britiske humor og karakterens personlighet. Disse ville gått tapt om de ikke hadde fått sitt norske motstykke, sier den norske oversetteren Tor Stein Bygge, og derfor valgte å oversette alt på en veldig forsiktig måte. I den russiske boken beholdes det for det meste de engelske navnene, med små endringer for å passe alfabetet og fonetikken bedre.

Egennavn

Harry Potter, hovedpersonen, i den russiske versjonen ble Garri Potter, fordi *H*-lyden høres annerledes ut på russisk. Harry Potter er et enkelt og typisk navn, og for å beholde denne effekten, er *G*-lyden den greieste erstatningen. Det samme skjedde med Hermione Granger, som ble til Germiona Granger. I den norske boken kalles denne smarte engleleven Hermine Grang, også for en enklere uttale. Albus Dumbledore (rektor ved Galtvort) på russisk er Albus Dambledore, men på norsk er det funnet et helt annet navn for ham: Albus Humlesnurr. Ikke alle vet at Dumbledore betyr humle på gammel engelsk, så det kan lett tolkes som et barnslig navn. Men, med denne informasjonen synes jeg det er fint at navnet var oversatt fordi det passer godt.

Severus Snape er en god eksempel på et navn med gjemt betydning. Definisjonen av det på engelsk er ”å kutte kanten av en tømmerstokk for å få den til å passe til en skeiv overflate.” Altså noe som ikke passer inn. Etternavnet høres også ut som *snake*, altså slange, og kanskje derfor ble det til Severus Snek på russisk. Slange er egentlig *zmeya* på russisk, men siden barn i Russland lærer engelsk på skolen, kan de lett forbinde *snek* med *snake*, samtidig som det beholder alliterasjonen det originale navnet har. Severus Slur, på norsk, starter også med *S*, og Slur fremstår som en litt bitter og slu person.

Fang (hunden til Gygrid) var det eneste navnet som ble faktisk oversatt til russisk. *Klyk* er en direkt oversettelse av ordet “*fang*” som betyr hoggtann. På norsk heter han *Hogg* som kan være en forkortelse for hoggtann, da ble det oversatt direkte også.

Stedsnavn

Ordspill i stedsnavn kan ofte være utfordrende å oversette og derfor velger de fleste å droppe dem til fordel for litterære oversettelser. Hogwarts (høyere skole for hekseri og trolldom), for eksempel, består av to engelske ord: “hog” (svin) og “warts” (vorter). Det går rykter blant Harry Potter sitt samfunn at en av grunnleggerne av Hogwarts (Rasla Ravnklo) kom på navnet etter å ha sett en vortete gris som ledet henne til en brattheng ved et innsjø, der Hogwarts ligger nå. Hvordan J.K. Rowling kom på dette navnet har hun glemt selv, men i flere intervjuer har hun påstått at hun så liljer en gang i Kew hagene

i London som het Hogwarts. På russisk er navnet det samme, og til en som ikke kan flytende engelsk, høres det bare ut som et oppdiktet ord. På norsk er det Galtvort, som jeg synes høres ut mer som et navn på et slott.

Diagon Alley er en magisk handlegate hvor det finnes utallige butikker med alt fra skoleutstyr til rumpeldunk utstyr. Her finner man dessuten Trollmannsbanken Flirgott. Her er det brukt ordspill fordi Diagon Alley ligner på det engelske ordet *diagonally* som betyr diagonalt. På russisk ble det oversatt til *Kosoy Pereulok*, som rett og slett betyr den diagonale gjennomgangen. Ordet har samme betydning som i originalen, bare uten ordspillet. Jeg synes det var riktig at han valgte å gjenspeile oversettelsen til gatenavnet nærmest mulig den opprinnelige betydningen istedenfor å la det være et uforståelig engelsk navn.

Noe som var ganske morsomt er hvordan oversetterne mottok adressen til familien Dumling (Harry Potters onkel, tante og fetter Dudley). På norsk er det Hekkveien, som passer mer til å være navn på en gate i Norge enn England. Tanken bak det ligger i områdets beskrivelse fordi det skaper et språklig bilde over at alle husene på gaten er like hvor kun normale mennesker bor og passer på sine perfekte hekk. Den russiske oversetteren tok helt feil fordi han oversatt det heller som *Private Drive*. Jeg synes dette blir ekstra morsomt når man vet at Igor Oranskiy kritiserte andre for deres oversettelser, men bommet selv. I en annen versjon av det russiske boken kalles *Privet Drive* for *Tisovaya Ulitsya* (barlind gaten) som er kalt etter barlind, en hekkplante. Dette har da blitt den offisielle oversettelsen.

Oppdiktet ting

Som sagt, har historiene om *Harry Potter* mange uekte gjenstander og begreper. For det første, kalles vanlige, ikke-magiske mennesker *muggles* i originalen. På norsk er det gjort om til *gomper*, mens på russisk er det originale benevnelse. Jeg er enig med at gomper er et bedre alternativ til *muggle* på norsk, fordi flertallet *muggler* høres ikke så bra ut.

Quidditch er den mest populære trollmannssport og spilles på sopelimer. Navnet er en blanding av de tre ballene som brukes i spillet: *quaffle*, *bludger* og *snitch*. Den russiske oversetteren valgte å beholde både navnet på spillet (kvidditch) og ballene, så dette ordspillet mistes ikke. På den andre siden har vi den norske oversetteren som endret hele greien til *rumpeldunk*, mens ballene ble *sluffen*, *klabbene* og *gullsnoppen*. Ordspillet går tapt, men er erstattet med ganske passende navn for gjenstandene.

Det finnes også magiske penger: *galleons*, *sickles* og *knuts*. *Galleons* er laget av gull. Det går sytten sølvsickles på en galleon og tjue knuts på en sickle. Både den norske og russiske oversettelsene var ganske like originalen her, spesielt den russiske som tok akkurat de samme ordene. Galleoner, signer og fjonger ligner på originalen, men med et litt norsk vri.

TRYLLEFORMULAR

Tre magiske formularer er hovedsakelig brukt i boken: *alohomora* (låser opp dører), *wingardium leviosa* (leviterer gjenstander) og *petrificus totalus* (forsteiner). Disse er for det meste det samme, med små endringer i den norske versjonen, *alohomora* er *alohamora* og

petrificus totalus er petrificus totalis. I både den norske og den russiske har wingardium leviosa blitt til vingardium leviosa fordi det er sannsynligvis lettere å uttale det slik på begge språk. Jeg tror dette er også den eneste endringen som dukker opp i begge oversettelsene.

LYDORD

Noe som var også ganske interessant er hvordan lydord varierer, at i ulike språk beskrives ulike lyd annerledes, selv om alle hører det samme. For eksempel, “ouch!” ble “au!” på norsk og “oi!” på russisk og SMASH ble KRAST og TRAKH. I den norske boken var noen av dem overdrevet, for eksempel, BOOM ble BOOOMM, *pop* ble *plopp* og *mimblewimble* ble *mumrerumlefumle*. I den russiske boken er saken helt motsatt, fordi noen lyder ble beskrevet helt uten onomatopoetikk. Da herr Dumling mumler noe som hørtes ut som “mimblewimble”, den russiske boken sier bare at han sa noe uforståelig.

KULTURELLE ENDRINGER

England, Norge og Russland har selvfølgelig ulikheter i sine kulturer, og derfor har oversetterne prøvd å endre noen ting til å passe publikummet deres bedre. Det første jeg la merke til var at frokostmat er annerledes i alle tre bøker. I første kapittel går Dudleif (Harrys fetter) seg vill og kaster maten sin rundt omkring. I originalen kaster han *cereal*, i den norske versjonen er det *cornflakes* og i den russiske er det *havregrøt*. Havregrøt er den mest populære frokostmaten i Russland, og det finnes faktisk ikke noen direkte oversettelse for ordet *cereal*, fordi det eksisterer rett og slett ikke.

Bonfire Night (folkelig festdag i England som blant annet feires med bål og fyrverkeri) nevnes også i boken. Replikken ble endret til “*kanskje folk har feiret nyttårsaften litt for tidlig*” (14) på norsk og “*kanskje folk gjør seg klare for festen som kommer*” (11) på russisk. Jeg synes begge oversettelsene er fine, samt som begge driver bort fra originalen. Handlingen skjer i November, så nyttårsaften er det lenge til, men samtidig er det bedre å nevne hva slags fest feires.

Den russiske oversetteren endret også mye mer. I originalen står det “*every year, on Dudley’s birthday, his parents took him and a friend out for the day, to adventure parks, hamburger bars or the cinema*” (22) som betyr at de reiste enten til en fornøylespark, en hamburgerbar eller en kino (som beholdes i den norske). I den russiske ble hamburgerbar til *cafe*. Det finnes mange hamburgerbarer og hurtigmat boder i Russland nå, men sikkert da Oransky oversatt boken i 2000 var det mer vanlig å gå på cafe. Også på Dudleifs bursdag bestiller han en *banana split* (24), som er en dessert laget ved at en banan blir delt på langs og servert med is og krem. I Russland har jeg aldri sett en slik dessert på menyen, så det gir litt mening at det ble oversatt som *kake*.

På den andre siden kunne han også ha prøvd å forklare hva bananasplit er, som de gjorde med *rock cakes*, en annen typisk britisk dessert. I originalen står det bare at Gygrid “*started putting rock cakes onto a plate*” (104), og da jeg leste dette hadde jeg ingen peiling på hva *rock cakes* egentlig var. Det var en lettelse å se at den norske oversetteren prøvde å beskrive dem som “*rosinkaker, av det harde slaget som kalles steinkaker*” (133). I den russiske boken tok oversetteren en annen tilnærming med “*Gygrid la ut småkaker på en tallerken. De slo tallerkenen med et lyd som gjorde det åpenbart at de hadde ligget rundt lenge og blitt til stein*” (172). Navnet steinkaker stammer egentlig fra den grove overflaten på

fruktkaken som ligner på en stein, ikke nødvendig teksturen. Denne russiske oversettelsen forklarer ikke hva slags småkaker han legger ut, bare understreker at Gygrid ikke er den flinkeste bakeren.

Elever får ta med seg enten en ugle eller en katt eller en padde som kjæledyr på Galtvort. På russisk ble padde til skilpadde, for en eller annen grunn.

En siste eksempel på uutgrunnelige endringer som den russiske oversetteren har gjort var at han tok Harrys skjokolade og bringebæris med nøtterasp (61) og skrev det som skjokoladeis med vanilje og nøtterasp (95).

Gygrids dialekt

J.K. Rowling skaper karakterene sine gjennom beskrivelser, stereotyper men også med måten de snakker på. En eksempel på dette er Gygrid, portvakten hos Galtvort, som snakker med tydelig West Country dialekt. Den har flere egenskaper.

Lyder som [t], [v] og [d] droppes på slutten av noen ord:

- “Now wait **jus**’ one second!” (49)
- “A wizard, **o**’ course,” (50)
- “Lily **an**’ James dead — **an**’ poor little Harry off ter live with Muggles —” (14)

Verb som slutter på *-ing* forkortes til *-in*, for eksempel “or maybe he just liked **killin**’ by then. (55).

Han forkorter også mange andre ord til en ustandard taleform, med uttale som ligner fortsatt på originalen, for eksempel:

- summat (somewhat)
- myst’ry (mystery)
- ‘course (of course)

I tillegg, måten han uttaler funksjonsordene skiller seg ut. Gygrid sier ordene ‘to’, ‘you’, ‘your’ og ‘for’ annerledes:

- “I knew **yeh** weren’t gettin’ **yer** letters but I never thought **yeh** wouldn’t even know abou’ Hogwarts, **fer** cryin’ out loud!” (49)

Sånt kan være en stor utfordring for oversetterne, fordi dialekten skal høres naturlig ut. Den russiske oversetteren valgte å droppe den helt, selv om russisk har flere dialekt å velge mellom. På norsk snakker Gygrid uvanlig, men jeg er usikker på hvilken dialekt det egentlig er. Derimot finnes det noen lignende trekk mellom den og West Country dialekten i originalen, som vises når han forkorter ord eller dropper bokstaver:

- “Morn.” (72)
- “**Har’n** her etsteds.” (73)
- “Jeg - æh - **har’ke enklig** (egentlig) lov å drive å trylle, sånn teknisk sett.” (60)

Eller når han endrer [e] lyden på slutten av verb i infinitiv til [a]:

- “Det kunne **kosta** meg jobben å fortelle deg det.” (73)
- “Som jeg sa, du sku’ **væra** bra gærn for å robbe denne banken,” (72)

Dette gjør han også med **definitves?** og substantiver:

- “Jeg sku’ helst sett at du ikke nevnte **detta** for noen på Galtvort,” (60)

- “*Meninga* var å *forvandle’n* til en gris,” (60)

Høflig tale

Dersom man snakker til en eldre person i Russland, bruker man høflige pronomener, med mindre noe annet er bestemt. Dette gjenvises også i *Garri Potter i filosofskiy kamen*, og på grunn av dette har noen samtaler blitt endret og noen tanker lagt til. For eksempel, når Harry først møter Gygrid, bruker han selvfølgelig høflige pronomener i samtalen deres. Men, ettersom Gygrid sier at Harry ikke trenger gjøre det, blir Harry forvirret og vurderer forslaget litt. Dagen etterpå snakker han fremdeles høflig, derfor etterfølges replikken “*Men jeg har ikke penger... og De...*” med “*kjempen så på ham og minnet taust om samtalen de hadde i går*” (77). Denne situasjonen finnes ikke i den originale *Harry Potter and the philosopher’s stone* fordi man bruker aldri høflige pronomener i engelske samtaler.

KONKLUSJON

Nå har jeg lest og analysert den samme boken på tre ulike språk. Det viktigste jeg la merke til var at en oversetter valgte å beholde navn fra den originale boken, mens den andre oversatt nesten alt til norsk. Torstein Bugge gjorde dette fordi alle de originale navnene har en betydning som tilknyttes karakterens/stedets beskrivelse. Ved å oversette navn beholdes denne betydningen, og dersom man ikke gjør det, hopper man bare over navnene uten å tenke på dem. Andre utfordringer som dukker opp for oversetterne er alliterasjon, ordspill, kulturelle ulikheter, dialekt, osv. Den russiske oversetteren (Igor Oransky) valgte å droppe slike litterære virkemidler, til fordel for sine egne ideer og interpretasjoner. Han la heller til mange detaljer fra seg selv, noe som hele veien irriterte meg. Det følte ut som om jeg leste boken fra hans perspektiv, i stedet for J.K. Rowlings original skrivemåte. Da sier jeg at den norske versjonen er faktisk mest lik originalen, selv om mye av originalspråket ble oversatt.

KILDER

En.wikipedia.org. (2018). *Rock cake*. [online] Tilgjengelig fra: https://en.wikipedia.org/wiki/Rock_cake [Brukt 2 Oct. 2018].

Hattvang, M. (2018). *Torstein Bugge Høverstad (f. 1944) er en av våre fremste oversettere og gjendiktere. Mest kjent er han for oversettelsene av J.R.R. Tolkien og J.K. Rowlings bøker til norsk*. [online] Tilgjengelig fra: <https://www.forlagsliv.no/barnogunge/2018/04/19/torstein-bugge-hoverstad/> [Brukt 3 Dec. 2018].

Høverstad T. (2011). *Harry Potter og de vises stein*. Danmark: Cappelen Damm.

Mynewsdesk. (2018). Harry Potter i ny drakt. [online] Tilgjengelig fra: <http://www.mynewsdesk.com/no/cappelen-damm/pressreleases/harry-potter-i-ny-drakt-975452> [Brukt 12 Nov. 2018].

Oransky I. (2000). *Garri Potter i filosofskiy kamen*. Moskva: Rosman.

Rowling, J.K. (1997). *Harry Potter and the philosopher's stone*. London: Bloomsbury.

Sæbø, T., Beverfjord, A., Hansen, F., Ramnefjell, G., Hvidsten, S. and (konst), B. (2018). *Møt Harry Potters norske onkel*. [online] Tilgjengelig fra: <https://www.dagbladet.no/kultur/mot-harry-potters-norske-onkel/65765251> [Brukt 8 Dec. 2018].

Sæby, I. (2018). – *Harry Potter ga meg mye hodebry*. [online] NRK. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/kultur/-harry-potter-ga-meg-mye-hodebry-1.7686840> [Brukt 17 Nov. 2018].

Science Fiction & Fantasy Stack Exchange. (2018). *Why did JK Rowling choose the name 'Hogwarts'?*. [online] Tilgjengelig fra: <https://scifi.stackexchange.com/questions/100229/why-did-jk-rowling-choose-the-name-hogwarts> [Brukt 14 Oct. 2018].

Vox (2018). *Harry Potter and the translator's nightmare*. [video] Tilgjengelig fra: <https://www.youtube.com/watch?v=UdbOhvjIJxI> [Brukt 3 Dec. 2018].

Westerlund, J. (2018). *Oversettelse*. [online] Skoleerdigg.org. Tilgjengelig fra: <https://skoleerdigg.org/2012/09/24/oversettelse/> [Brukt 15 Dec. 2018].

Гарри Поттер вики. (2018). Игорь Оранский. [online] Tilgjengelig fra: http://ru.harrypotter.wikia.com/wiki/%D0%98%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C_%D0%9E%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9 [Brukt 5 Dec. 2018].